

porum vestrorum trecentorum et decem, memorabilem illam, de qua superius quod satis esse videbatur inserui, non te piguit legere sententiam, cum illa verba damnatos cum Maximiano duodecim, quorum præsentium manibus ordinatus est, apertissime ostendant; dilationem autem redeundi ad communionem vestram illis esse concessam, qui cum essent in communionem Maximiani. Primianumque damnassent, tamen quando Maximianus ordinatus est, non interfuerunt; neque enim omnes interesse potuerunt, aut ex more debuerunt: plurimum miror quomodo te falli, nescio quo mentiente, permiseris, cui verba ipsa quæ obscura non sunt, nec acutum ingenium quo discutiantur, sed tantum animum quo advertantur exposcunt, ne ab eo falleris, recitare potuisti. Sed quia fieri potest, ut non eam legeris, et simplici affectu tanquam episcopo vel episcopis aliud tibi insinuantibus facile credideris; accipe eam et lege, et quam tibi a me verum dicatur attende. Neque enim possunt eam tegendi mendacii sui causa, ut libitum fuerit, emendare, imo falsare, quam iudicio publico apud proconsulem allegaverunt, quam toties gestis municipalibus inserendam, pro suæ causæ necessitate curarunt, quando agebant adversus eos, ut de basilicis pellerentur.

LIX. Sic certe incipitea sententia: « Cum omnipotentis Dei et Christi ejus voluntate in ecclesia Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus. Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, et cæteri numero trecenti et decem: placuit Spiritui sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, et schismata reseccare sacrilega. » Deinde cum multa in eos horrenda vomissent, paulo post ait: « Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ,

Chore et Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit. » Vides, ut arbitror, Maximianum sine ulla dubitatione damnatum. Deinde post pauca, sed plane gravissima, quæ in eum libuit declamare, adjungens ordinatores ejus, et cum eo sine dilatione damnans: « Nec solum hunc, inquit, sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii. Deinde cum etiam in ipsorum exaggerandum scelus, quæ putavit declamanda, fudisset, nominavit eos ita, conclusitque damnatos: « Famosi ergo, inquit, criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Bejanum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membreitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, et Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fœculentia glutinarunt; sed et clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt; Dei præsentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite. » Quid planius, quid manifestius, quid expressius dici potest?

LX. Audi jam quibus dilatio temporis impertita sit; ut videas eos esse, qui non interfuerunt, quando Maximiano, cum ordinaretur, manus impositæ sunt. « Eos autem, inquit, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, id est, qui a Maximiani capite proprias manus verecundo pudore fidei retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus. » Hos cernis quemadmodum non dicant esse damnatos, sed tunc eadem damnationis sententia retinendos, si transacto die constituto, redire noluerint. Quem diem ita constituunt: « Ac ne angustum, inquit, redeuntibus tempus spem salutis arctatæ diei pressura subducat, agnos-

centibus quibus licet, manentibus præcedentibus statutis, universis usque in diem octavum Kalendarum Januariarum proxime futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigra segnitia, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, et post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia. »

LXI. Certe jam perspicis, vir disertissime, in illos te potius, a quibus mendacium audisti, omnia retorquere debere, quæ in nos, tanquam mentiti de hac re fuerimus, dicenda arbitratus es. Certe perspicis illos duos, de quibus agimus, ex eorum esse numero, qui cum Maximiano duodecim sine dilatione damnati sunt, non ex eorum quibus redeundi tempus indultum est. Certe liquet, claret, et cernitur, obscurari, obtegi aullo modo potest, quanta eloquentia is a quo sententia illa dicta est, discrevit, illustravit, expressit. Cur verba adhuc dantur? Cur contra lucidissimam veritatem pro manifesto errore contenditur? Cur homines se ipsos decipiunt? Si laqueos diaboli, quos resolvere atque abrumpere deberent, constrictius implicent et obvolvunt; adhuc accipe unde vehementius, et utinam cum aliquo fructu correctionis erubescant.

LXII. In memorato concilio Bagaiensi dies et consul ascriptus est, non solum quo decretum concilii conditum est, verum etiam ipsius dilationis. Ergo a die octavo Kalendarum Maiarum post consulatum Theodosii Augusti III, consulatu Augustorum, Arcadii III, et Honorii iterum, qui dies est concilii Bagaiensis, usque ad octavum Kalendarum Januariarum, qui dies est dilationis, octo menses ferme numerantur. Invenitur autem postulatio apud Herodem proconsulem, (vide quanto post dicta) adversus Felicianum et Prætextatum de Mustitanis et Assu-

ritanis locis excludendos, cujus pauca subjunxi. « Post consulatum dominorum Arcadii III, et Honorii iterum Augustorum¹, sexto Nonas Martias, Carthagine in secretario prætorii Titianus dixit: Peregrinus presbyter et seniores Ecclesiæ Mustitanæ regionis tale desiderium prosequuntur: Cum Ecclesiæ catholicæ sanctitatem vir memoriæ venerabilis ab errore perfidiæ Donatus assereret, in ejus nomen et cultum mundi pene totius observantia nutrita coaluit: sed cum ejus religionis laudandum mirandumque propositum Maximiani cujusdam venena polluerent, multorum cœtus antistitum in unum Deo conspirante collectus, hominem vel potius pestem, quæ supernæ displicuit majestati, etiam puræ mentis propria coërcitione damnavit. Eos quoque quos alienæ præsumptionis error attraxerat, portu primo proposito pœnitendi, si reverti cuperent intra tempus ad religionis tramitem destitutum², pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis iniquitas delectatur, et semetipsam non deserit, cum semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus coeptam nutrit audaciam, et alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primo recta sectatus, depravationis hujus attaminatione fuscatus, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, et Ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanis partibus imitatur. Sed cum æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum, jussisti, ut gesta testantur³, exploso omni contradictionis effectu, sacratissimis sacerdotibus a profanis mentibus ecclesias vindicatas oportere restitui. » Vides nempe usque ad hujus postulationis diem ab illo præstitutæ dilationis, quod trium fere men-

¹ Anno Christi 394. — ² Forte præstitutum. — ³ Gesta contra Salvium, infra, lib. iv, cap. 4.

sium tempus effluxerit. Producitur autem iste conflictus, quantum ex gestis proconsularibus et municipalibus indagare potuimus, usque ad Theodorum proconsulem, hoc est, usque ad anni alterius diem undecimum Kalendas Januarii. Quo die clerici et seniores agentes sub Rogato episcopo, qui in locum damnati Prætextati Assuritani fuerat subrogatus, allegaverunt memorati proconsulis jussionem, cum a foris erant a communione vestra, et ejusdem communionis vestræ inimici in judiciis publicis arguebantur et expellendi de locis Deo summo consecratis tanquam sacrilegi petebantur.

LXIII. Ex quolibet ergo numero fuerint, (quanquam satis appareat ex quo fuerint,) qui intra constitutum dilationis diem communioni se vestræ non reddiderunt: quomodo cum iis quos extra communionem vestram baptizaverunt, non expiatis alio baptismo, redierunt? In quo facto non vos reprehendimus, quod baptismum Christi nequaquam sacrilegum etiam in schismate sacrilego cognovistis; quod hominum perversitate correctum illud, quod etiam in perversis rectum fuerat, approbastis; quod humana vitia cum divinis signaculis non confundistis; quod dona Ecclesiæ, quæ præter Ecclesiam quoque haberi et dari ad habentium et accipientium supplicium potuerunt, nec in damnatis damnanda, nec in receptis mutanda censuistis.

LXIV. Nec illud reprehendimus, quod eosdem ipsos famosi criminis reos, et post sententiam damnationis ipsorum, et post dilationis diem aliis constitutum, tamen propter populos infirmos, qui eis adhæserunt, recordantes credo Patris-familias sollicitudinem, ne simul cum zizaniis eradicaretur et triticum, sine aliqua detractioe colligendos, et ipsa abundantia charitatis expiandos esse credidistis. Nec illud reprehendimus, quod cum eos adhuc famosi

schismatis sacrilegio tenerentur, etiam per terrenas potestates persecuti estis. Fiebat enim hoc, quantum res ipsa consecuta indicavit, corrigendi studio, non nocendi, ut illis molestiis agitari, suum scelus cogitate cogentur, et repressis animositatis furis emendare. Sed quia ista non reprehendimus, ideo vestri schismatis crimen jure culpamus, merito detestamur, omni ratione convincimus, quo vos a nobis, imo ab orbis terrarum catholica communione separatis, talia nobis objiciendo, qualia vos in causa Maximianensium fecisse, negare, ut arbitror, non potestis. Si enim baptismus Christi est, et ideo nullo modo destruendus, qui datus est, per Felicianum et Prætextatum, cum separati a vobis Maximiano conjungerentur, cum illo a vobis pro nefarii schismatis crimine condemnati; quomodo non est baptismus Christi, vel quomodo destruendus est, qui datur in Ecclesia, quæ ramos suos, ut verbis Cypriani utar, per universam terram copia ubertatis extendit¹: qui postremo datur in illis Ecclesiis, quas nunquam in Litteris Apostolicis recitare cessatis, nunquam damnastis? Si damnatos in integrum restituere placuit pro resarcienda parte Donati; quid vos offendit toto orbe diffusa unitas Christi, quæ vel damnare non potuit inauditos, vel omnino nec damnavit nec absolvit incognitos, vel innocentes credidit quos didicit absolutos? Si discissos a vobis Maximianenses per jussa judicum persequendo sedibus expulistis; quid vos per Imperatores, qui eosdem judices mittunt, indigna pati querimini, qui vos ab ejus Ecclesia de quo scriptum est, quod adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi, et quod dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ², nefario schismate discidistis?

¹ Liber de Simplicitate prælatorum, seu de Unitate Ecclesiæ. — ² Psal. LXXI, II.

LXV. Ecce jam non dico, si persecutionem facere non licet, fecit Optatus; ne adhuc dicas non pertinere ad vestros, quidquid Optatus eis ignorantibus fecit; cum ipsi dicere non permittant terras ab Africa remotissimas, qui traditores in Africa fuerint, quid mali Afri episcopi fecerint ignoramus: sed plane dico, si persecutionem facere non licet, vestri Maximianensibus, ita ut non possitis negare, fecerunt. Si persecutionem qui patiuntur innocentes sunt, passi sunt Maximianenses. Numquid et nunc dicturus es, « Basilicam vel speluncam Maximiani populus nullo nostrorum auctore destruxit? » Quanquam si cujus communionis turba illa fuerit inquiratur, (non a vestris credantur immissi,) ipsi reperientur forsitan vestri, aut certe vestris adjuvando permixti. Sed quid ad nos? Respondes enim: Non fecimus, non immisimus, quinam illi fuerunt ignoramus: persecutionem tamen a quibuscumque passum eum quem fateris injustum, quoniam clara res est; ea quæ patimini, vos justos demonstrare non possunt. Sed a quibus etiam Maximianenses persecutionem passi sunt, proconsularia gesta testantur. Instructi sunt advocati, adita judicia, et tanquam in hæreticos excitata. Illi sibi tuitionem possidentibus postulabant. Allegabant vestri Bagaiense concilium, et damnatos flagitabant sacris ædibus pelli, instabatur, dicta causa est; cum eo præsentem Salvium Membresitanum hæreticum ostendistis, vicistis, expulistis. Persecutionem igitur illos passos esse, vos fecisse video. Justos quæro, vos esse perhibetis. Ego concludo: Non ergo qui eam patitur consequenter justus, nec qui facit consequenter injustus est.

LXVI. Tu rursus artes dialecticas accusabis: me tamen verum dicere saltem tacitus approbabis, et eliges tuam sententiam potius corrigere, qua nullam justam persecutionem esse dixisti, quam Maximianensium persecutores

dicere injustos, quos vestros esse tandem gestis proconsularibus agnovisti. Non sane sine fructu schismaticorum vestrorum persecuti estis errorem: nam Felicianum et Prætextatum eodem conflictu et molestiis correxistis: et Optatum quidem Gildonianum graviora exitia comminantem, Mustitani et Assuritani, sicut ab eis quoque præsens audivi, timuisse dicuntur, et suos episcopos coëgisse, ut ad Primiani communionem reverterentur. Sed cum hoc Optatus nullis gestis publicis exegerit; ut quid agam talibus adversus vos, paratos negare quidquid negare potueritis? Acta extant proconsularia et municipalia, quibus recitatis ostendimus, quanta vi memorati a vestris ut locis cederent urgebantur. Non culpamus, non invidemus: non frustra laborastis, non incassum terruistis, non inaniter agitastis: displicuit eis afflictis animositas sua; fracti sunt, emendati sunt, correcti ac recepti sunt, post suam damnationem, post aliorum dilationem, post vestram persecutionem. Recepti sunt autem, sicut fuerant, honorati, nulla poenitentiae gravioris humiliatione vel expiati vel degradati, nec ipsi nec illi cum quibus recepti sunt, quos secum separaverant contra vos, baptizaverant extra vos, quos rebaptizaverant fortasse post vos.

LXVII. Nihil habetis jam unde caliginosa mendacia hominibus ignaris de rebus longe præteritis ingeratis. Quod vestri apud Constantinum tunc imperatorem accusaverunt Cæcilianum, publica monumenta proclamant; dictam esse causam, et ad debitum finem esse perductam, usque ad purgationem Felicis Aptugnensis ordinis Cæciliani, quem in concilio¹ Carthaginiensi malorum omnium fontem dixerunt, et apud eundem Constantinum, sicut scriptis suis indicat, assiduis interpellationibus accusarunt, proconsularia testantur archiva. Resistitis, reclamatis, re-

¹ Concilium schismaticorum in Cæcilianum. Vide supra, n. 31.

pugnatis apertissimæ veritati. Dicitis etiam transmarinos iudices a Cæciliano esse corruptos, ipsum Imperatorem nescio qua gratia depravatam. Eo quippe est impudentior victus accusator, quo fit etiam iudicis calumniator. Verumtamen inter omnia illa vestra mendacia, quibus transmarinis iudicibus calumniamini, saltem hoc obtinemus, quod primi majores vestri ad Imperatorem causam istam detulerunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum et ejus ordinatorem accusaverunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum et ejus socios persecuti sunt: unde nobis, sicut vobis videtur, gravissimam concitatis invidiam, quia victi patimini quod victores utique faceretis: velut si Daniele criminari vellet, quia illo innocente liberato¹, ipsi ab eis leonibus consumpti sunt, a quibus eum per calumniam consumi voluerunt. Obtinemus etiam (quodlibet de iudicibus [præsens iudicio transmarino absolutus est Cæcilianus²]; quodlibet de ipso, apud quem majores vestri Cæcilianum accusaverunt, cujus postremo iudicium episcopali prælatum iudicio delegerunt, Constantino imperatore tanquam corrupto gratia, sive sentiatis sive fingatis;) omnes tamen qui tunc erant vel in propinquis vel in remotis terris tam longe lateque diffusi catholici Christiani, ad quos fama de Cæciliano et collegis ejus potuit pervenire, non debuisse accusatoribus victis, sed ecclesiasticis iudicibus credere: ubi enim iudices omnes esse non possumus, melius his qui esse potuerunt iudicibus credimus, quam credendo litigatoribus victis, quorum esse iudices non potuimus, de ipsis iudicare iudicibus audeamus.

LXVIII. Proinde quoniam illi, quibus accusantibus præsens absolutus est Cæcilianus, non solum eos a quibus absolutus est, verumetiam omnes Christianos catholicos

¹ Dan. vi, 24. — ² Forte glossema ex margine profectum; vel hic addendum a quibus.

in quibuslibet gentibus constitutos, qui vel illam dissensionem Afrorum penitus nescierunt, vel in ea iudicibus, sicut eis visum est, suo periculo pronuntiantibus, quam victis accusatoribus credere maluerunt, Cæciliani criminibus vel fictis, vel certe non probatis, perfundere audacissima improbitate conati sunt, et omnes negare esse Christianos: missa est vobis tandem aliquando Maximianensium causa, in qua ipsi damnarent, ipsi damnatos persequerentur, ipsi persecutos in eodem honore reciperent, ipsi baptismum damnatorum acceptarent; ut qui innocentes ausi sunt accusare, innocentes cogerentur absolvere; non quos innocentes esse crediderant, sed « quos, ut dicunt, Dei præsentis arbitrio, veridico plenarii concilii sui ore damnaverant. » Quis cuiquam dixit aliquando: Quoniam iudici absolventi potius quam mihi accusanti credidisti, reus es cum ipsis quos accusavi. Et hoc tamen orbi christiano dicitur: quod si uni homini diceretur, non dico iniquissimum, sed insanissimum videretur. O rem mirabiliter indignam! Accusarunt Afros crimine traditionis, accusatos transmarini iudices absolverunt, et traditores facti sunt populi gentium, quia iudicibus absolventibus potius quam accusatoribus criminantibus crediderunt.

LXIX. Merito tibi est, pars Donati, Maximianensium causa propinata. Bibe calicem de manu Domini corripientis et admonentis. Si intelligis et acquiescis, misericordia est ista emendantis, ne incidas in iudicium punientis. Tibi dicitur, Superba et dura cervice, reconciliare christianis usquequaque populis a te inique accusatis, saltem jam tuis reconciliata damnatis. Quid rescindis baptismum Christi in illis vel ex illis Ecclesiis, quas Apostoli fundaverunt? Jam baptismum recepisti, quod tui damnati, antequam tibi reconciliarentur, dederunt. Quid de perse-

cutione quam pateris, gloriaris? Si iustitiæ signum est, iustior est pars Maximiani. Nam et a te passa est, et patitur: et cum eo audite Psalmum divinum, « Nolite esse sicut » equus et mulus non habentes intellectum¹. » Persecutores enim vestros nos dicitis, cum vos salvos fieri cupientes, vestra quæ sanari volumus, vulnera medicinaliter persequamur: unde a clericis et Circumcellionibus, tanquam dentibus et calcibus vestris graviter dum vos curamus, affligimur. Nolite esse ingrati tali medicinæ, quam estis imitati. Et vos Felicianum et Prætextatum persecutionibus correxistis: atque utinam totum corrigeretis, et sicut illi ad vos, ita illi et vos ad matrem Catholicam rediretis.

LXX. Contra quam, frater Cresconi, tanta es elatus audacia, ut a me commemorata etiam illa divina testimonia refellere conareris, et obstrepere Dei vocibus. Hoc enim posui in illa epistola², contra quam loqueris, quod in sancto libro est de semine Abrahæ, ad illum patrem nostrum Deo dicente: « In semine tuo benedicentur » omnes gentes³. » Quod testamentum appellat Apostolus, dicens: « Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut » superodinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini » ejus. Non dicit, et seminibus, tanquam in multis; sed » tanquam in uno, et semini tuo quod est Christus⁴. » Hujus seminis fœcunditas tam copiosa promissa est, ut diceretur ei: « Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli, » et sicut arena maris quæ non potest dinumerari⁵. » Huic tu multiplicationi atque ubertati Ecclesiæ, quæ toto orbe dilatatur, quæ prophetata sic creditur, sic omnium etiam infidelium oculis exhibetur, ut claudat etiam ora

¹ Psal. xxxi, 9. — ² Vide lib. 1 contra Petilian. cap. 23. — ³ Gen. xxii, 18. — ⁴ Gal. iii, 15. — ⁵ Gen. xxii, 17.

Paganorum, qui adversus eam paucissimi remanserunt, partem Donati audes præponere, dicens, quod et præter Africam nescio quos habeatis, quibus tamen non apparentibus, ex Africa vos solere mittere episcopos non negatis, unum, aut duos, aut ut multum tres: et argumentaris inaniter contra evidentissimam veritatem quod ideo nobis non totus orbis communicet, quia vel adhuc multæ sunt gentium barbararum quæ in Christum nondum crediderunt, vel sub nomine Christi hæreses multæ a communione nostræ societatis alienæ.

LXXI. Nec attendis, nec saltem ab scientibus quæris, quam multæ ipsarum barbararum gentium quas commemorasti, Christi jam nomini mancipatæ sint, et quemadmodum in cæteras Evangelium crescendo fructificare non cesset, donec in omnibus cum fuerit prædicatum, veniat finis. Sic enim Dominus ait: « Et prædicabitur hoc » Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus » gentibus, et tunc veniet finis¹. » Nisi forte etiam in tantum vos præcipitat insana superbia, ut hoc quod prædictum est, de parte Donati putetis incipiendum, non ex illis Ecclesiis quas Apostoli plantaverunt, quibus non communicat pars Donati. An et ipsas ut mundum impleat rebaptizare conabitur, cum Catholica per cuncta crescente, illa et in ipsa Africa quotidie minuatur? O vesana perversitas hominum! Laudari te credis, de Christo credendo quod non vides; et damnari te non credis, de Ecclesia negando quod vides; cum illud caput in coelo sit, hoc corpus in terra?

LXXII. Agnoscis Christum in eo quod scriptum est: « Exaltare super cœlos, Deus²: » et non agnoscis Ecclesiam » in eo quod sequitur, « Et super omnem terram gloria » tua? » Agnoscis Christum in eo quod scriptum est:

¹ Matth. xxiv, 14. — ² Psal. cvii, 6.

« Foderunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia
 » ossa mea; ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me,
 » diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam
 » miserunt sortem¹: » et non agnoscis Ecclesiam in eo quod
 paulo post sequitur, « Commemorabuntur et convertentur
 » ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in con-
 » spectu ejus universæ patriæ gentium²? » Agnoscis Chris-
 tum in eo quod scriptum est: « Deus iudicium tuum regi da,
 » et justitiam tuam filio regis³: » et non agnoscis Ecclesiam
 in eo quod Psalmus ipse testatur, « Dominabitur a mari us-
 » que ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ;
 » coram illo decident Æthiopes, et inimici ejus terram lin-
 » guent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges
 » Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes
 » reges terræ, omnes gentes servient ei⁴? » Agnoscis Chris-
 tum ubi dicitur ad Judæos: « Non est mihi voluntas in vo-
 » bis, dicit Dominus omnipotens, nec sacrificia de mani-
 » bus vestris accipiam; » quia utique Christi adventus
 abstulit illa omnia sacrificia Judæorum: et non agnoscis
 Ecclesiam in eo quod sequitur, « Quoniam ab ortu solis us-
 » que ad occasum, glorificatum est nomen meum in genti-
 » bus, dicit Dominus omnipotens⁵? » Agnoscis Christum in
 eo quod dicit Propheta: « Sicut ovis ad immolandum duc-
 » tus est⁷, » et cætera quæ ibi de illo tanquam in Evangelio
 leguntur; et non agnoscis Ecclesiam in eo quod paulo post
 dicit: « Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe et clama
 » quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis,
 » quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata
 » locum tabernaculi tui, et aulas tuas confige; non est
 » quod parcas, porrigere longius funiculos, palos valido con-
 » firma, etiam atque etiam in dexteram atque sinistram

¹ Psal. xxi, 17. — ² Ibid. 18. — ³ Id. lxxi, 2. — ⁴ Ibid. 8. — ⁵ Malach.
 11, 10. — ⁶ Ibid. 11. — ⁷ Isai. liii, 7.

» extendens. Semen enim tuum hæreditabit gentes, et
 » civitates quæ desertæ erant, inhabitabis. Non est quod
 » metuas, prævalebis enim: nec erubescas quod detes-
 » tabilis fueris; confusionem enim in perpetuum obli-
 » visceris, ignominie viduitatis tuæ non eris memor:
 » quoniam ego sum Dominus qui facio te, Dominus no-
 » men ei; et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ
 » vocabitur¹. »

LXXIII. In his certe litteris sanctis Ecclesiam dicit Cy-
 prianus, ut diceret²: Sic Ecclesia Domini luce perfusa,
 per orbem totum radios suos porrexit, ramos suos per
 universam terram copia ubertatis extendit. Huic, Cres-
 conii, tantæ manifestationi divinorum Eloquiorum calum-
 niaris, intuendo residua gentium, quæ nondum occupa-
 vit Ecclesia, et quanta occupaverit, unde ad residua
 tenenda quotidie diffunditur, non attendis. Quomodo
 enim prophetiarum istarum futuram perfectionem non
 negas, qui tantum provectorum, cui debetur ipsa perfectio,
 negare non dubitas, non dico adversus voces divinas, sed
 jam et adversus tuas? Nam et de te vi magna ipsius veri-
 tatis expressum est, ut diceres nesciens, vel non atten-
 dens quid dixeris, quod « in Christianum nomen totus
 quotidie vertitur mundus. » Cur ergo huic Ecclesiæ, quæ
 toto mundo crescendo dilatatur, non communicat pars
 Donati? Videlicet ne a peccatoribus polluat. Et ubi est,
 quod non istam vestram, quæ in Africa remanens orbi
 terrarum calumniatur, aut ex Africa in paucis latentibus
 peregrinatur, sed illam quæ ramos suos per universam
 terram copia ubertatis extendit, noluit deseri Cyprianus,
 etiam si in ejus communionem non tantum sint, verum appa-
 reant peccatores, dicens, Nam etsi videntur in Ecclesia

¹ Isai. liv, 1 et seqq. — ² Vide lib. de Simpliciter. prælator. seu de Unitate
 Ecclesiæ.

esse zizania ¹, non tamen impediri debet vel fides, vel charitas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.

LXXIV. Hic et tu responde, si tibi placet veri aliquid respondere, et quomodo implebitur quod scriptum est: « Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum » non abluit ²? » Da ergo filium malum, Maximianenses damnet et persequatur, damnatis et persecutis reconcilietur; vel sic confundatur, vel sic corrigatur: « Quomodo, inquis, totus orbis communionem vestra plenus est, ubi tam multæ sunt hæreses, quarum vobis nulla communicat? » Imo non tantum hæreticis, verum etiam cæteris hominibus malis plenus est orbis, et sanctis ac fidelibus Dei servis plenus est orbis: quia et mare plenum est amaris fluctibus, plenum est et dulcibus piscibus.

LXXV. « In paucis, inquis, frequenter est veritas, errare multorum est. » Et ne verbis tuis tantæ illius sterilitatis fecunditati contradicere videreris cui dictum est, « Multi » filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum ³: » adhibuisti ex Evangelio testimonium, « Quoniam pauci » sunt qui salvantur ⁴. » Solve ergo quæstionem, quomodo ipse Dominus dicat, « Quam arcta et angusta est via quæ » ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam ⁵. » Et idem ipse alibi dicat, « Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in » regno cælorum ⁶. » Quomodo etiam in Apocalypsi demonstratur eorum multitudo, quam numerare nemo poterat ex omni gente et tribu et lingua, habentium stolas albas, palmasque ferentium, qui pressuras propter fidem Christi sustinuerant ⁷: quomodo iidem sint pauci qui multi? Neque enim alterum horum est verum, alterum

¹ In Epist. ad Maxim. — ² Prov. xxiv, juxta LXX. — ³ Isai. liv, 1. — ⁴ Luc. xiii, 23. — ⁵ Matth. vii, 14. — ⁶ Id. viii, 11. — ⁷ Apoc. vii, 9.

falsum, cum sit utrumque divina veritate prolatum; nisi quia iidem ipsi boni verique Christiani, qui per se ipsos multi sunt, in comparatione malorum falsorumque itidem pauci sunt. Sic multa grana quibus horrea magna complentur, pauca dicimus in comparatione palearum. Sic etiam, ut de ipso Dei testamento dicam, quod factum est ad Abraham de semine ejus quod est Christus, multæ sunt stellæ quas numerare non possumus, quibus tam grande cælum undique circumfulget, et paucas dicimus in comparatione arenæ maris. Forte stellæ significaverunt spirituales Christianos, maris autem arena carnales, per quos et ex quibus etiam hæreses et schismata fiunt: utroque tamen genere plenus est mundus, quia idem Dominus dicit: « Ager est hic mundus ¹: » et tu ipse tibi veritate extorquente dixisti, « In nomen christianum totus quotidie vertitur mundus. » Per totum igitur agrum, hoc est, per totum mundum frumenta, per totum zizania, quia de utroque dixit qui falli non potest: « Sinite utraque crescere usque ad messem ».

LXXVI. Cohibeant itaque se frumentorum per totum mundum tanta ubertate crescentium impii desertores, et non audeant de quorundam zizaniorum separatorum paucitate gloriari. Quod si gloriantur, etiam in hoc ipso procedunt adversus eos iidem illi Maximianenses, iudicio divino, ad eos in omnibus confundendos, et si sapiant, corrigendos appositi: quos multo pauciores præfidentia multitudinis suæ persecuti sunt, et persequendo ad suam communionem aliquos eorum denuo converterunt, ac sic cæteros justissimos, quo paucissimos reliquerunt.

LXXVII. « Non, inquis, communicat Oriens Africae, nec Africa Orienti. » Non sane, sed in paleis hæreticis ab area Dominica separatis: in frumentis autem catholicis et

Matth. xiii, 38.